

ВАНА ЦОЛИЋ¹

Висока пословна школа
струковних студија, Нови Сад

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНАК

UDK: 336:37.011.22]:37.016

BIBLID: 0353-7129, 27(2022)1, p.41-52

ФИНАНСИЈСКА ПИСМЕНОСТ – КАКО ТО РАДЕ НАЈБОЉИ

Резиме: Најшире прихваћено одређење појма финансијске писмености је дефиниција коју је дао ОЕЦД, а која укључује свест, знања, вештине, ставове и понашања. Појам финансијске писмености потребно је разликовати од појмова финансијског образовања, финансијског знања и финансијске културе. Резултати истраживања показују да је финансијска писменост широко распрострањена, те је генерално потребно више пажње посвећивати овом аспекту образовања. Након дефинисања основних појмова, у раду су приказана искуства у организовању и праћењу ефеката финансијског образовања из три земље (Естонија, Финска, Холандија) чији ученици су постизали висок ниво финансијског знања на међународним тестовима у поређењу са другим земљама учесницама. Такође је представљено на који начин је у тим земљама организовано финансијско образовање, са циљем процене колико су њихова искуства применљива у нашим условима. Досадашња искуства су показала да најбоље резултате даје финансијско образовање које почиње већ у средњој школи, чије су главне карактеристике интердисциплинарни приступ и стална подршка наставницима. Евидентне су и значајне разлике, односно, неке групе становника имају нижи ниво финансијске писмености, што упућује и на потребу различитих приступа у њиховом образовању.

Кључне речи: финансијска култура, финансијско образовање, финансијска писменост, финансијско знање, ученици, студенти, наставници, курикулум, интердисциплинарни приступ

Увод

Појам писмености је одавно превазишао уско схватање поседовања вештине читања и писања: он се континуирано развија и проширује значења. Тако се, на пример, у складу са развојем науке и технологије уводи појам дигиталне писмености, која не обухвата само техничку писменост, већ и развој критичке

¹ vanacolic@gmail.com

свести о садржајима и значењима која се дигитално преносе. Са развојем и усложњавањем економије и финансијских прилика, јавља се неопходност финансијске писмености, која треба да омогући оптимално коришћење финансијских ресурса, како појединцима, тако и пословним организацијама.

Циљ овог рада је да разјасни по чему се појам финансијска писменост разликује од финансијског образовања и финансијске културе, као и да прикаже искуства земаља чији ученици су постизали висок ниво финансијског знања на међународним тестовима у поређењу са другим земљама учесницама. Позитивни примери из праксе тих земаља могу бити инспирација и путоказ другим земљама у унапређивању финансијске писмености ученика.

ДЕФИНИСАЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА

Најшире прихваћено одређење појма финансијске писмености је дефиниција коју је дао ОЕЦД: „финансијска писменост је комбинација свести, знања, вештина, ставова и понашања неопходних за доношење добрих финансијских одлука и коначно постизање индивидуалног финансијског благостања“ (OECD, 2020, p. 43). У складу с тим, може се рећи да финансијски писмен појединац поседује знања о управљању финансијама, банкарству, кредитирању, улагањима, осигурању и порезима, и да та знања користи у доношењу финансијских одлука. Неке дефиниције финансијске писмености су еквивалентне финансијском знању (информацијама о финансијама), док друге финансијске ставове и способности такође сматрају подгрупом финансијске писмености. У истраживању финансијске писмености које се односи на способност млађих одраслих да током времена доносе информисане и добро образложене економске и финансијске одлуке у свом најбољем интересу, обухваћен је разнолик низ економских и финансијских акција, понашања и одлука, укључујући ефикасне стратегије управљања новцем, способност разумевања финансијских избора, упућен и образложен приступ развоју и планирању стицања имовине и претпоставки о одговорности, припрема за животне догађаје (како добре, тако и лоше), успостављање осигурања за заштиту имовине, обезбеђивање чланова породице и на задовољавајући начин решавање обавеза уколико дође до потребе за таквим финансирањем, планирање и штедња за пензију (Rosacker & Rosacker, 2016).

Термин финансијска писменост често се користи као синоним за финансијско образовање или финансијско знање. Међутим, ове две конструкције су концептуално различите и њихова употреба као синонима може довести до забуне, јер финансијска писменост превазилази финансијско образовање. Хјустон (Huston) тврди да финансијска писменост има две димензије: разумевање, што је лична финансијска писменост или финансијско образовање, и његова употреба, што је примена таквих знања у личном управљању финансијама (Potrich et al., 2018).

Аутор Балабанић финансијску писменост посматра као део финансијске културе. Финансијска култура је шири појам од финансијске писмености и укључује још и финансијске вештине и способност препознавања и тумачења финансијских информација, производа и услуга у сврху рационалног финансијског понашања. Финансијска писменост као део дефиниције финансијске културе потиче од банака и финансијских институција. Ове институције су прве покренуле званичне програме описмењавања и образовања грађана (Balabanić, 2020). Финансијска култура подразумева вештине и способности финансијске писмености, које захтевају посебна професионална знања. Према дефиницији Мађарске националне банке „то је такав ниво финансијског знања и вештина, уз помоћ којих су појединци у стању да идентификују основне финансијске информације потребне за своје свесне и опрезне одлуке, а затим након прибављања ових информација способни су да их тумаче и на основу тога су у стању да донесу одлуку, процењујући њене могуће финансијске и друге последице за будућност“ (Csiszárík-Kocsir & Garai-Fodor, 2018, p. 43).

Финансијска култура је збир таквих вештина, способности, ставова и образаца понашања који су од суштинског значаја за доношење исправних финансијских одлука како на личном тако и на друштвеном нивоу. Поседујући финансијску писменост, можемо повећати и побољшати просперитет, што се осећа не само на микро, већ и на макро нивоу. Финансијска култура је способност обраде финансијских информација и доношења правих финансијских одлука. То је збир знања кроз које су појединци у могућности да максимизују свој доживотни финансијски просперитет. Финансијска култура увек значи неку врсту комбинације способности и вештина, помоћу којих се може постићи лично и социјално благостање, што је незамисливо без специфичног професионалног знања, па је самим тим улога финансијског образовања незаобилазна у овој теми (Csiszárík-Kocsir & Garai-Fodor, 2018).

Појам финансијске културе обухвата више делова и има нивое који се могу развити и оне које је теже развити. Елементи финансијске културе који се могу лако и у релативно кратком року модификовати образовањем су: финансијско знање, финансијске вештине и способности. Делови финансијске културе које је тешко развити манифестују се у традицијама, навикама, специфичним виђеним и наученим нормама, погледима и вредностима. Одређена истраживања повезују финансијску културу са финансијским знањем, друга је називају финансијским ставом, финансијском профитабилношћу или поседовањем финансијских информација. Финансијска култура или финансијска свест укључује адекватан и применљив ниво финансијског знања или другим речима залиху материјалног знања, поред конкретних питања рачуна и математике (Csiszárík-Kocsir & Garai-Fodor, 2018).

Финансијска писменост је у литератури дефинисана као специфична врста знања, способност или вештина за коришћење знања, учени ниво знања, добро финансијско понашање и финансијско искуство. Постоји сагласност већи-

не аутора да је реч о сложеној конструкцији која комбинује финансијско знање и способност да се то знање адекватно користи укључивањем у одговарајућа и позитивна финансијска понашања. Финансијско знање није исто што и финансијска писменост. Поред знања, важне су и особине појединца како би се то знање превело у адекватно понашање (Erceg i dr., 2019).

Према препорукама ОЕЦД (Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness) још 2005. наводи се да би финансијско образовање требало започети од почетка формалног образовања и њиме обухватити све ученике. Оно даје одређене смернице (ОЕЦД, 2012) и препоруке за укључивање финансијског образовања у систем образовања и васпитања, као што су: интегрисати финансијско образовање у школски курикулум, постављати одговарајуће мерљиве циљеве финансијског образовања, почети финансијско образовање што раније, спроводити финансијско образовање на флексибилан начин, пружити наставницима адекватну подршку за реализацију финансијског образовања у пракси и друге. У Републици Србији је финансијско образовање још увек у зачетку, због чега је веома важно проучити искуства из других земаља у којима су ученици имали до сада најбоље резултате на међународним тестовима финансијске писмености. Неопходно је извршити анализу и процену колико су њихова искуства применљива у условима нашег система образовања.

ИСКУСТВА ИЗ ЕСТОНИЈЕ

ПИСА 2012 тест финансијске писмености дао је прву назнаку високог нивоа знања естонских ученика у поређењу са другим земљама учесницама. Тест је показао да је разлика у успеху између најуспешнијих и најмање успешних мала. Само 16% варијације у аритметичкој средини успеха на тесту из финансијске писмености земаља учесница показује да не постоји јака веза између нивоа економског богатства државе и знања финансијске писмености. Успех естонских ученика на тесту из финансијске писмености је бољи него што би се могло претпоставити на основу успеха из математике и читања. Успех естонских ученика на тесту из математике има мању моћ предвиђања успеха из финансијске писмености него што има за већину других ОЕЦД држава. Естонија је једина држава учесница ПИСА 2012 теста у којој су успех изнад просека и мале унутар и међушколске разлике комбиноване са испод просечног повезаношћу између успеха из финансијске писмености и друштвено-економског статуса. У Естонском контексту, број књига код куће је био најбољи друштвено-економски предвиђач успеха тинејџера из финансијске писмености (Pkder et al., 2020).

Естонија није учествовала на ПИСА 2015 тесту из финансијске писмености, а на ПИСА 2018 тесту из финансијске писмености њени ученици су постигли најбоље резултате, при чему је скоро једна петина ученика постигла резултате на највишем нивоу (ниво 5). Ученици Естоније су и у укупним резултатима на ПИСА 2018 тесту у врху ранг листе од земаља које су радиле тест финан-

сијске писмености (OECD, 2020). По ОЕЦД-овој анкети о финансијској писмености одраслих из 2016. године, једини друштвено-економски фактор који има значајан ефекат на сва три елемента финансијске писмености (знање, ставове и понашање) у Естонији је образовање (Pkder et al., 2020).

Развој националне стратегије за финансијску писменост у Естонији почео је 2010. године, а осмогодишњи национални програм, који је трајао од 2013. до 2020. године први је национални програм везан за финансијску писменост у Естонији. Стратегија циља целу популацију, укључујући младе. По Министарству финансија Естоније, стратегија има три циља: подизање свести о потреби за финансијским планирањем и ставовима који подржавају паметне финансијске одлуке, унапређење разумевања целоживотног финансијског планирања и промовисање друштвене одговорности и транспарентног доношења финансијских одлука. Министарство финансија Естоније је иницирало и подржало учествовање у неколико међународних анкета из финансијске писмености, координисало обуке наставника и одржавало редовне скупове ради размене информација и најбољих пракси (Pkder et al., 2020).

У Естонији се у курикулуме уводе теме у вези са финансијском писменošћу као део грађанског и изборног предмета који је подељен у два различита курса: принципи економије и предузетништво. Ови курсеви треба да буду блиско повезани са другим предметима, ослоњени на знања стечена из математике, географије и историје, подржани грађанским и друштвеним наукама. Министарство образовања и истраживања Естоније 2016. године започело је развој пуноправног курикулума за предузетничко образовање. Намера програма је да промовише интердисциплинарност у свим типовима образовних институција, од средњих школа до универзитета. Програм је припремио теме које ће се обрађивати, повезане компетенције које ће се стицати, поставио исходе учења који се желе постићи и развио онлајн материјал за учење, као и смернице за имплементирање програма и курсева за обуку наставника (Pkder et al., 2020).

Са друге стране, школе имају велику аутономију у одабиру садржаја изборних предмета, што укључује посебне теме које се обрађују, ниво тежине, исходе учења који се очекују и методе подучавања које ће се користити. Супротно од обавезних предмета, за изборне предмете, принципи економије и предузетништво немају стандардизоване државне испите. Важна чињеница о тренутној ситуацији у Естонији јесте да већина наставника, ако не и сви, који предају принципе економије, предузетништво и грађанско васпитање, на којима се деца подучавају финансијској писмености, немају универзитетску диплому из економије, бизниса, предузетништва или финансија. Континуирано образовање средњошколских наставника о темама финансијског образовања, економије и предузетништва већином се одвија од стране приватног и невладиног сектора, а од недавно и Министарства финансија. Напори државе да развију финансијску писменост међу естонским ученицима усмерени су на развој курикулума формалног образовања и неформално образовање наставника, посебно у области предузетништва. Ау-

тори истраживања закључују да доносиоци одлука у Естонији треба да уложе напоре за координисање и имплементирање тела за унапређење финансијске писмености (Pkder et al., 2020).

Ученици Естоније надмашили су ученике свих осталих земаља учесница у тестирању финансијске писмености ПИСА 2018. У Естонији се већ другу деценију предузима низ системских мера за побољшање финансијске писмености, као и провера ефеката њиховог увођења. Оно што су основне карактеристике естонског модела финансијског образовања јесу развој курикулума формалног образовања и неформално образовање наставника, посебно у области предузетништва. Добра страна овог модела је да се у курикулуме уведе теме везане за финансијску писменост као део грађанског и изборног предмета, при чему су ови курсеви блиско повезани са другим предметима и ослањају се на знања стечена из математике, географије и историје, грађанског и друштвених наука.

Може се претпоставити да управо овако целовит интердисциплинарни приступ грађанском образовању обезбеђује квалитет и трајност стечених знања. Такође, значајно је што се поклања пажња образовању наставника у контексту целоживотног учења, који добијају континуирану подршку од приватног, невладиног и владиног сектора.

ИСКУСТВА ИЗ ФИНСКЕ

По резултатима ПИСА 2018 теста из финансијске писмености Финска је била друга по успеху од 20 земаља учесница. Знање из финансијске писмености на највишем нивоу показало је 20% ученика из Финске (OECD, 2020). Међународно истраживање ОЕЦД/ИНФЕ о компетенцијама финансијске писмености одраслих поставило је низ питања у циљу мерења финансијског знања, које покрива теме као што су временска вредност новца, камата, инфлација, ризик и диверсификација. Ово истраживање је показало да је 70% одраслих у Финској тачно одговорило на најмање 5 од 7 питања о финансијском знању. Од 17 земаља учесница овог истраживања, просечан резултат био је 62%, а бољи резултат од Финске, постигла је једино Естонија са 73% одраслих који су могли да одговоре на најмање 5 од 7 питања о финансијском знању (OECD, 2020).

Аутори Калми и Русканен истраживали су финансијску писменост у Финској са циљем да испитају њену повезаност са планирањем пензије (Kalmi & Ruuskanen, 2019). Питања коришћена у истраживању слична су истраживањима спроведеним у бројним другим државама што омогућава поређење међу државама. Заступљена су три основна питања која се срећу у већини литературе, а позната су као „велика тројка“: каматна стопа, инфлација и ризик. Проширили су меру финансијске писмености и истраживали да ли се резултати разликују према полу. Финску сматрају занимљивим случајем из два разлога. Први, образовни ниво Финаца је висок, о чему сведочи и ПИСА анкета. Други, нивои друш-

твене сигурности и законом прописана компонента пензије су високи што може смањити подстицаје за планирање пензије.

Резултати истраживања показали су да је укупан ниво финансијске писмености у Финској релативно висок, мада је неравномерно распоређен, јер неке групе, као што су старије особе, жене и мање образовани грађани, имају нижи ниво финансијске писмености. Они који планирају пензију имају виши ниво финансијске писмености. Међутим, разлике су релативно мале и нису увек доследне. Три суштинска питања значајна за финансијску писменост („велика тројка“) немају велику предиктивну моћ у погледу тога ко планира, а ко не планира пензију. Супротно томе, проширена мера финансијске писмености од осам ставки има позитивну и статистичку значајну везу са планирањем пензије. Веза између финансијске писмености и планирања статистички је значајна за жене, али не и за мушкарце. Аутори закључују да ако државе благостања смањују бенефиције и преносе одговорности на приватни сектор, грађани тих земаља могу бити неспремни да се прилагоде оваквој врсти промене. Стога би развој финансијске писмености у овим земљама требало да буде главни приоритет (Kalmi & Ruuskanen, 2019).

Прво истраживање финансијске писмености студената спроведено у Финској фокусира се на два задатка: проценити финансијску писменост студената технолошких факултета уз истицање разлике између нивоа студената и студенткиња, и утврдити факторе и препреке који утичу на финансијско знање студената како би допринели промоцији личног финансијског образовања. Главни циљ овог истраживања био је да се утврде потребе и недостаци финансијског образовања користећи процену и упоређивање финансијске писмености студената како би се допринело развоју овог поља (Mandmaa, 2021).

Истраживање је користило стандардизовану анкетну методу прикупљања података. Подаци су прикупљени са два технолошка универзитета како би се постигла упоредивост са анкетом спроведеном међу естонским студентима. Упоредна анализа је показала да постоје и сличности и разлике у финансијској писмености студената Финске и Естоније. У истраживању естонских студената академска дисциплина, ниво образовања, старост и националност утврђени су као статистички значајни фактори, који у истраживању финских студената нису били значајни. Претходно искуство у коришћењу финансијских услуга било је значајно за финансијску писменост студената у обе државе. Резултати су показали да је најважнији фактор у финском истраживању приход, који није имао значајан утицај на финансијску писменост естонских студената (Mandmaa, 2021).

Главни циљ овог истраживања био је да се утврде потребе и недостаци у финансијском образовању користећи процену и упоређивање финансијске писмености студената како би се допринело развоју овог поља. Међу Финцима је утврђено да је ниво финансијске писмености релативно висок. Финансијско знање студената у обе земље оцењено је да је на средњем нивоу, али су фински резултати били нешто виши и дошло је до родних разлика. Убедљиво најслабији

одговори на питања односили су се на осигурање власника куће и на везу између промена каматних стопа и цена државних обвезница. Анализирани су избори испитаника о коришћењу финансијских услуга и резултати су показали да су, генерално, испитаници са вишим нивоом финансијске писмености више користили финансијске услуге од испитаника са нижим нивоом финансијске писмености (Mandmaa, 2021).

Фактори који су утицали на финансијско знање студената били су пол, приход и искуство у коришћењу услуга осигурања и инвестиција. Иако су Естонци и Финци представници две сродне нације, разлике су се показале. Аутори су извели следеће закључке: како се финансијска тржишта развијају, жене заостају у погледу финансијског знања; што су боље математичке вештине, то су бољи резултати у финансијској писмености; у финансијској писмености, студенткиње имају слабије резултате због слабијих математичких вештина, студенткиње више воле предмете који се не темеље на математици (Mandmaa, 2021).

Резултати овог истраживања сугеришу да финансијску писменост студентата треба побољшати, посебно у условима финансијских тржишта која се брзо мењају. Неопходно је побољшати наставу математике, а универзитети би могли да нуде изборне курсеве математике како би подстицали боље разумевање управљања личним финансијама и смањили подсвесни страх од предмета математике. Аутори истраживања сматрају да је подједнако важан резултат да студенти више воле краткорочно од дугорочног планирања, што упућује на још један важан циљ у финансијском образовању – научити младе да схвате одговорност за сопствене финансијске одлуке (Mandmaa, 2021).

Финансијско и предузетничко образовање у Финској укључено је у средње школе. Циљ обавезног предмета је да охрабри ученике да постану независни друштвени и економски актери и да сами управљају својим финансијама. Истраживања из Финске показала су да је укупан ниво финансијске писмености у Финској релативно висок, али је неравномерно распоређен, односно неке групе имају нижи ниво финансијске писмености (на пример, старије особе, жене и мање образовани грађани). Ови резултати наводе на закључак да се приликом планирања финансијског образовања мора водити рачуна о овим разликама, те да су потребни и одређени циљани образовни програми који ће бити креирани на популаран начин кроз разне комуникацијске канале како би били доступни што широј популацији и њеним различитим слојевима.

ИСКУСТВА ИЗ ХОЛАНДИЈЕ

Ученици у Холандији оцењују се изнад просека ОЕЦД-а у процени финансијске писмености на ПИСА 2015 тесту. Међу 15 земаља учесница, Холандија се налази на петом месту, при чему нема статистички значајне разлике од четвртог и шестог места. Највиши ниво знања (ниво 5) показало је 18% ученика из Холандије. Холандија је такође учествовала у процени финансијске писмено-

сти ПИСА 2018, али њени резултати нису упоредиви због грешака при избору ученика. На већ поменутом међународном истраживању ОЕЦД/ИНФЕ о компетенцијама финансијске писмености одраслих Холандија је постигла резултат изнад просека, са 64% одраслих који су тачно одговорили на 5 од 7 питања о финансијском знању (OECD, 2020).

У Холандији је 2017. године спроведено истраживање које испитује ниво финансијске писмености (знање, ставове, самоефикасност и понашање које су сами пријавили) петнаестогодишњих средњошколаца, као и факторе који су повезани са различитим компонентама финансијске писмености. Узорак чини 2025 ученика из 22 школе, из западног дела Холандије (Amagir et al., 2020). Предмет економија у овој земљи представља обавезан део наставног програма за све ученике седмог, осмог и деветог разреда. Иако је предмет економија обавезан предмет, финансијском образовању се само делимично посвећује пажња, у зависности од приоритета школе и наставника. Лекције из финансијског образовања углавном предају наставници економије током часова економије.

У поређењу са америчким средњошколцима, ученици у Холандији су у просеку постигли више резултате на сличном тесту. Међутим, истраживање је открило да постоје статистички значајне и велике разлике међу нивоима финансијског знања ученика са различитим оценама у средњој школи. Ученици са најнижим оценама, са slabим математичким способностима, имигранти, ученици ниског друштвено-економског статуса, ученици који су деца мајки без факултетских диплома и ученици који не разговарају о финансијским питањима са породицом и вршњацима су у неповољном положају јер имају ниже финансијско знање и немају став потребан за примену финансијског знања у свакодневном доношењу финансијских одлука. Ови резултати показују потребу за финансијским образовањем у средњој школи како би се осигурале једнаке могућности свим ученицима. Значајна хетерогеност коју су пронашли међу ученицима значи да једнак приступ свима није погодан. Резултати показују значај родитеља и вршњака за став и понашање ученика. Укључивање родитеља и ученика у средњошколске програме финансијског образовања могло би учинити ове програме ефикаснијим (Amagir et al., 2020).

Према резултатима истраживања међу средњошколцима у Холандији, уочене су значајне и велике разлике у нивоима финансијског знања ученика са различитим оценама у средњој школи, нарочито када су у питању ученици са најнижим оценама, slabим математичким способностима и ученици ниског друштвено-економског статуса. Ови резултати најексплицитније упућују на потребу за финансијским образовањем у средњој школи, али такође и на чињеницу да једнак приступ свима није погодан, него је потребно осмишљавати образовне програме различитих нивоа који ће бити реализовани на различите начине. Њихова искуства такође упућују да програми финансијског образовања ученика могу бити ефикаснији ако се и родитељи укључе у те програме.

ИСКУСТВА ИЗ СРБИЈЕ

Србија је на ПИСА тесту из финансијске писмености први пут учествовала 2018. године. Укупни резултати показују да је Србија на 15. месту од 20 земаља учесница. Највећи број ученика постигао је други ниво знања, док је највиши ниво знања (ниво 5) постигло свега 2.5% ученика. Од добијених резултата можемо још поменути да је у Србији мање од 35% ученика одговорило да финансијске информације добијају од наставника, док су се родитељи издвојили као најактивнији у развоју финансијске писмености деце. Ученици у Србији били су најмање изложени финансијском образовању на настави у претходних 12 месеци, од свих земаља учесница (ОЕСД, 2020).

У нашој земљи је финансијско образовање још увек на почецима тако да се наведена искуства из других земаља могу сматрати драгоценим. У званичним документима којима се регулише систем образовања у нашој земљи (Pravilnik o opštini standardima postignuća za kraj opšteg srednjeg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšteobrazovnih predmeta 2013, Standardi opštih međupredmetnih kompetencija za kraj srednjeg obrazovanja 2013) постоји законски оквир за увођење финансијског образовања у наше школе. Иако има много разлога за забринутост због последица недовољне финансијске писмености младих, у законским и подзаконским актима Републике Србије дефинисане су категорије општих и међупредметних компетенција које омогућавају да им се придружи и финансијска писменост.

У оквиру пилот-пројекта Укључивање финансијског описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије, у организацији, Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Завода за унаређивање образовања и васпитања, урађене су анализе наставних програма и предложени су одређени предметни исходи, допуне садржаја и дидактичко-методичке смернице за рад наставника у области финансијске писмености. Такође, предложен је кроскурикуларан модел за укључивање финансијског образовања у програм наставе и учења и објављени су приручници за ученике, родитеље и наставнике (Илић, 2018).

Уважавајући бројне различитости између земаља чија искуства су описана, како историјске, географске, тако и у системима образовања, може се констатовати да су нека од најбољих искустава применљива и код нас. Целовит интердисциплинарни приступ, какав се примењује у Естонији, применљив је и у нашем систему образовања, посебно када се има на уму чињеница да је пројектни приступ учењу све актуелнији, на свим нивоима образовања код нас. Такође, индивидуализовани приступ креирању програма финансијског описмењавања, у зависности од потреба и специфичности полазника програма, кроз разне комуникацијске канале, би морао да буде један од императива. Поред тога, остаје још много простора и за неформалне облике финансијског образовања које не би смело да остане само одговорност наставника.

ЗАКЉУЧАК

Најшире прихваћено одређење појма финансијске писмености је дефиниција коју је дао ОЕЦД, што олакшава упоређивање резултата истраживања финансијске писмености у различитим земљама, као и ширу примену најбољих искустава. Иако постоје значајне разлике међу државама, може се констатовати да је финансијска писменост широм света врло ниска (Lusardi & Mitchell, 2011). То упућује на потребу да се финансијском образовању генерално посвети већа пажња. У складу са препорукама ОЕЦД-а финансијско образовање би требало да почне што раније и да има најшири могући обухват.

Такође, потребно је посветити много више стручне и јавне пажње и системске подршке развоју финансијског образовања у нас. Поред подизања нивоа знања, неопходно је подизати свест о важности поседовања знања из области финансија. С тим у вези, сматрамо да је неопходно што раније почети са финансијским образовањем, узрастима када се стварају основе за формирање будућих ставова, а то су предшколски и млађи школски узраст. За потребе раног финансијског образовања неопходно је припремити адекватно образовање кадрова који ће радити са децом и осигурати континуирани професионални развој. Имајући у виду да су се родитељи издвојили као активан чинилац у развијању финансијске писмености код нас, а уважавајући искуства из других земаља (Холандија), потребно је укључивање и родитеља у програме финансијског образовања.

ЛИТЕРАТУРА

- Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H., & Wilschut, A. (2020). Financial literacy of high school students in the Netherlands: knowledge, attitudes, self-efficacy, and behavior. *International Review of Economics Education*, 34, 100-185.
- Balabanić, I. (2020). Razlozi, učestalost i izvori informiranja mladih o finansijskim pitanjima. *Media, culture and public relations*, 11, 53-63.
- Csiszárík-Kocsir, Á., & Garai-Fodor, M. (2018). Why Is It Important To Learn Finances? Results Based on the Opinion of Z Generation. *Poslovna izvrsnost Zagreb*, XII(2), 41-57.
- Erceg, N., Galić, Z. i Vehovec, M. (2019). Što određuje finansijsku pismenost? U potrazi za relevantnim odrednicama. *Revija Za Socijalnu Politiku*, 26(3), 293-313.
- Kalmi, P., & Ruuskanen, O. P. (2019). Financial literacy and retirement planning in Finland. *Journal of Pension Economics and Finance*, 17(3), 335-362.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2011). Financial literacy around the world: An Overview, *National bureau of economic research*, 17(4), 1-14.
- Mandmaa, S. (2021). How to Promote Personal Financial Education - Findings from Finnish University Students' Financial Literacy Study. *International Journal of Educational Technology and Learning*, 10(1), 8-25.

- OECD (2012). *OECD INFE guidelines on financial education in schools*. Paris: OECD.
- OECD (2020). *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?* Paris: PISA, OECD Publishing.
- Pkder, K., Riitsalu, L., & Kroos, K. (2020). Financial education in Estonia. In K. De Beckker, K. De Witte, & O. Holz (Eds.), *Financial Education: Current Practices and Future Challenge* (pp. 87-109). Münster: Waxmann.
- Potrich, A. C. G., Vieira, K. M., & Kirch, G. (2018). How well do women do when it comes to financial literacy? Proposition of an indicator and analysis of gender differences. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 17, 28-41.
- Rosacker, K. M., & Rosacker, R. E. (2016). An exploratory study of financial literacy training for accounting and business majors. *International Journal of Management Education*, 14(1), 1-7.
- Standardi opštih međupredmetnih kompetencija za kraj srednjeg obrazovanja (2013), *Službeni glasnik Republike Srbije*. Br. 117.
- Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd (2013). *Pravilnik o opštim standardima postignuća za kraj opšteg srednjeg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšteobrazovnih predmeta*.
- Илић, М. (2018). *Значај финансијског образовања и васпитања и модели за његово укључивање у програме наставе и учења за основну школу*. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, Завод за унапређивање образовања и васпитања.
-

FINANCIAL LITERACY – BEST PRACTICES

Summary: The most commonly accepted definition of financial literacy is the one given by the OECD, which includes awareness, knowledge, skills, attitudes, and behaviours. The concept of financial literacy must be distinguished from the concepts of financial education, financial knowledge, and financial culture. The research results show that financial illiteracy is widespread, and it is generally necessary to pay more attention to this aspect of education. After defining the basic concepts, the paper presents experiences in organizing and monitoring the effects of financial education of three countries (Estonia, Finland, the Netherlands) whose students have achieved a high level of financial knowledge in international tests compared to other participating countries. The organisation of financial education in these countries is also presented, in order to assess how applicable their experiences are in our conditions. The experience thus far has shown that the best results are given by financial education beginning in high school, whose main characteristics are an interdisciplinary approach and constant support to teachers. Significant differences are also evident, that is to say, some groups of residents have a lower level of financial literacy, which indicates the need for different approaches in their education.

Keywords: financial culture, financial education, financial literacy, financial knowledge, pupils, students, teachers, curriculum, interdisciplinary approach